

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

Ιστορία της πόλης και της πολεοδομίας

5^η διάλεξη: Η πόλη από την Αναγέννηση έως και την προβιομηχανική περίοδο.

Διδάσκουσα: Δρ. Νικολίνα-Σπυριδούλα Μυωφά

Email: n.myofa@aegean.gr

Εισαγωγή

- **Αναγέννηση (14^{ος}-16^{ος} αιώνας):** αποτελεί την ιστορική περίοδο της Ευρώπης **μετά τον Μεσαίωνα.**
- Η περίοδος της Αναγέννησης χαρακτηρίζεται από:
 - Γέννηση της «κλασικής» **πολεοδομίας**
 - Έντονη **αλληλεπίδραση** μεταξύ **αρχιτεκτονικής και αστικού σχεδιασμού**
 - Μετάβαση από τον θεοκρατικό τρόπο σκέψης στον **ορθό λόγο** και από την θεοκρατική οργάνωση της πόλης σε έναν σχεδιασμό που δίνει έμφαση στην αισθητική.
 - Προσέγγιση της ανθρώπινης γνώσης μέσα από την **παρατήρηση, την εμπειρία και το πείραμα.**

(Πολύζος, 2023, 64)

Εισαγωγή

- Η πολεοδομία την περίοδο αυτή:
 - Λαμβάνει υπόψη ζητήματα **πρακτικά** με στόχο την καλή λειτουργία της πόλης
 - Κυρίως είναι επικεντρωμένη στο **μοντέλο της ιδεατής πόλης** το οποίο όμως εφαρμόστηκε σε περιορισμένο βαθμό, καθώς ιδρύθηκαν λίγες νέες πόλεις.
 - Προσπαθεί να καθορίσει τους κανόνες μιας **αστικής αισθητικής** (αρμονία, τάξη, αναλογία).
 - Παράγεται μια σειρά **εμβληματικών σχεδίων**
 - Η **πολεοδομική κληρονομιά** που αφήνει η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται ως **πενιχρή** για τη συνέχεια της ιστορίας της πολεοδομίας και αυτό γιατί λίγες νέες πόλεις ιδρύθηκαν την περίοδο αυτή.

Η ανάπτυξη των πόλεων κατά την περίοδο της Αναγέννησης

- **Τέλη 14ου αιώνα:**

- αντιστροφή της τάσης πληθυσμιακής μεγέθυνσης των πόλεων που ίσχυε την περίοδο του Μεσαίωνα
- οι ευρωπαϊκές πόλεις ερημώνουν εξαιτίας της πανδημίας πανώλης,
- ταυτόχρονα πληθυσμοί επιστρέφουν στην ύπαιθρο.

- **Αρχές 15ου αιώνα:**

- σταδιακή αύξηση του πληθυσμού των πόλεων.

- **16ο αιώνα:** περίπου το 15% του πληθυσμού της Ευρώπης ήταν αστικός

- υπήρχαν περίπου **5.000 πόλεις** διαφορετικών μεγεθών, ενώ οι μεγάλες πόλεις ήταν λίγες
- ήταν αντίστροφη η σχέση μεταξύ μεγέθους πόλης και αριθμού πόλεων

(Πολύζος, 2023, 65-66)

Κατηγορίες πόλεων στην Ευρώπη κατά την περίοδο της Αναγέννησης

- **15^ο- 16^ο αιώνα** οι πόλεις στην Ευρώπη διακρίνονται στις ακόλουθες **3 κατηγορίες**:
 - **πρώτη κατηγορία**:
 - ✓ **Μικρή πόλη** η οποία λειτουργούσε ως εμπορικό κέντρο
 - ✓ Η απόσταση μεταξύ των μικρών πόλεων οριζόταν από τη διαδρομή που ακολουθούσαν οι έμποροι για να πουλήσουν τα προϊόντα τους.
 - **δεύτερη κατηγορία**:
 - ✓ **Πόλη-πρωτεύουσα του κράτους**, στην οποία χωροθετούνταν η έδρα του βασιλιά και το διοικητικό κέντρο του κράτους
 - ✓ Σε αυτή διέμεναν οι υπάλληλοι και αρκετοί κάτοικοι των πόλεων σε **δύσκολες συνθήκες διαβίωσης**

Κατηγορίες πόλεων στην Ευρώπη κατά την περίοδο της Αναγέννησης

→ τρίτη κατηγορία:

- ✓ **Πόλη-λιμάνι**, που λειτουργούσε ως τόπος συγκέντρωσης και διακίνησης προϊόντων προς άλλες περιοχές.
- ✓ Οι πόλεις που βρίσκονταν στα βασική λιμάνια ευνοούνταν, γιατί οι θαλάσσιοι δρόμοι την εποχή εκείνη ήταν η κύρια μορφή μεταφοράς.

(Πολύζος, 2023, 65-66)

Κυρίαρχα ζητήματα πολεοδομικού σχεδιασμού κατά την περίοδο της Αναγέννησης

- Κατά τη διάρκεια της Αναγέννησης αναπτύσσεται η ιδέα μιας **ολοκληρωμένης νοητικής σύλληψης του αστικού χώρου** πριν υλοποιηθεί στην πραγματικότητα.
 - Επομένως η πόλη σχεδιάζεται πρώτα και μετά κατασκευάζεται.
- Σε αντίθεση με τον Μεσαίωνα όπου ο σχεδιασμός επικεντρωνόταν στον κατακερματισμό της γης, στην Αναγέννηση δίνεται έμφαση στη συνολική **αισθητική της πόλης**.
- Έτσι, οι **πόλεις της Δυτικής Ευρώπης** αρχίζουν σταδιακά να αποκτούν **χαρακτηριστικά** όπως:
 - σαφώς **καθορισμένο ρυμοτομικό σχέδιο**
 - **πλατύτερους δρόμους** που συνέδεαν τις πύλες των τειχών με σημαίνοντα δημόσια κτήρια (διοικητικά, οικονομικά, εκκλησιαστικά)
 - συγκέντρωση των **επιβλητικότερων κτηρίων** στο **κέντρο της πόλης**

Σημαντικά στοιχεία της Αναγεννησιακής πόλης

- **Μνημειακή προοπτική:**

→ Τοποθέτηση ενός μνημείου στο άκρο του δρόμου ως κατάληξη με στόχο να αποτελέσει το σημείο στήριξης της οπτικής.

✓ *Δημιουργείται από τούδε και στο εξής μια αυτόματη σχέση μεταξύ δύο στοιχείων, της ευθείας οδού και του τελικού κτηρίου. Αυτό μπορεί να είναι μια πόλη-αψίδα, μια εκκλησία, αλλά και κάτι πιο απλό, όπως στη Ρώμη, όπου οι οβελίσκοι τοποθετούνται από τον Φοντάνα στα άκρα των μακρών δρόμων, συνδέοντας τις βασιλικές εκκλησίες μεταξύ τους. (Σιδηρόπουλος, 2015, 138)*

- **Πλατείες:**

→ Κεντρικά σημεία ενδιαφέροντος κατά την Αναγέννηση σε αντίθεση με τον Μεσαίωνα όπου το κέντρο της πλατείας δεν ήταν ορατό από τους δρόμους που κατέληγαν σε αυτή.

→ Σε κάθε νέα πόλη αυξήθηκε ο αριθμός των πλατειών

Σημαντικά στοιχεία της Αναγεννησιακής πόλης

- **Προγραμματισμένη αρχιτεκτονική:**

→ το αρχιτεκτονικό σχέδιο είναι υποχρεωτικό

→ υπακούνε σε αυτό όλες οι κατασκευές που πραγματοποιούνται στην πόλη.

✓ *Η έννοια του προγράμματος γεννιέται το 1492, όταν ο δούκας του Μιλάνου, Λουδοβίκος Ντε Μορ, διατάσσει τους κατοίκους μιας μικρής πόλης στη Λομβαρδία, το Βιτζεβάνο, να κατεδαφίσουν τις κατοικίες της παλιάς πλατείας της πόλης, που βρίσκονται κοντά στο παλάτι του, για να ανακατασκευάσει όψεις με ομοιόμορφο αρχιτεκτονικό στιλ. Στην ιστορία συναντώνται πολλά δεσποτικά καθεστώτα όπου, παρά την κυριαρχία της θέλησης του ηγεμόνα, δεν τόλμησαν κάτι παρόμοιο. Το σημαντικό είναι ότι πρόκειται για την αισθητική αντίληψη που οδηγεί τους Ιταλούς ηγεμόνες. [...] Ο ιδιώτης Ντε Μορ, που είναι ταυτόχρονα και πρίγκιπας, θα θέσει την ισχύ του στην υπηρεσία της αισθητικής του παιδείας, επιβάλλοντας στον περίγυρο του παλατιού του την αρχιτεκτονική ενότητα της επιλογής του. (Σιδηρόπουλος, 2015, 139)*

Πολεοδομική εξέλιξη 3 πόλεων

- Κατά την Αναγέννηση λαμβάνουν χώρα σημαντικές **πολεοδομικές αλλαγές σε μια σειρά παλαιότερων πόλεων.**
 - Σημαντικότερα παραδείγματα: **Ρώμη, Παρίσι, Μαδρίτη**

Πολεοδομική εξέλιξη της Ρώμης

- Αρχές 15^{ου} αιώνα η Ρώμη δεν είχε τη μορφή πόλης:
 - Ο αριθμός των κατοίκων της ήταν **30.000**
 - Η πλειονότητα ήταν **εγκατεστημένη γύρω από τον ποταμό Τίβερη**
 - Οι πάπες της Αναγέννησης διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην αναβίωση της Ρώμης
 - Στόχος τους ήταν να την μετατρέψουν σε **θρησκευτική πρωτεύουσα της Ευρώπης**
 - Για το λόγο αυτό **βελτίωσαν την πολεοδομική νομοθεσία** και συγκεκριμένα:
 - ✓ θεσπίστηκε το δικαίωμα της **απαλλοτρίωσης με αποζημίωση**,
 - ✓ οι **ιδιοκτήτες οικοπέδων υποχρεώνονταν να πουλήσουν** σε όσους ήθελαν να χτίσουν κατοικίες με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά,
 - ✓ την **αποζημίωση παραποτάμιων ιδιοκτητών** στις αυξήσεις που επιβάλλουν τα δημόσια έργα.

Πολεοδομική εξέλιξη της Ρώμης

- **βελτίωσαν το οδικό δίκτυο** με τη διεύρυνση και αποκατάσταση παλαιότερων δρόμων.
- **δημιούργησαν κεντρικούς οδικούς άξονες** εντός των τειχών που συνέδεαν το κέντρο με θρησκευτικά σημεία.

Πολεοδομική εξέλιξη του Παρισιού

- Προσπάθειες αποδέσμευσης από το μεσαιωνικό χαρακτήρα.
- Σημαντικές αλλαγές στην πολεοδομία της πόλης επέφερε η έλευση κατοίκησης του βασιλιά Φραγκίσκου Α΄ στην πλατεία του Λούβρου:
 - Δημιουργία νέων αστικών γειτονιών στη ζώνη γύρω από την κατοικία του βασιλιά.
 - ✓ Το Παρίσι όμως θα εξακολουθήσει να έχει μια μεσαιωνική δομή, παρά τις συστηματικές προσπάθειες για το αντίθετο, σε βαθμό που ο Ερρίκος Γ΄ να απαγορεύσει κάθε επέκταση υπό το φόβο του αστικού γιγαντισμού. (Σιδηρόπουλος, 2015, 143)

Πολεοδομική εξέλιξη της Μαδρίτης

- Το **1561** η Μαδρίτη γίνεται **πρωτεύουσα** της Ισπανίας λόγω:
 - της **εγγύτητάς της με το Εσκόριαλ**, το οικιστικό σύμπλεγμα που ανήκε στον βασιλιά Φίλιππο Β.
 - της **κεντρικής γεωγραφικής της θέσης** στην Ισπανία.
- Παρά την επιλογή αυτή η Μαδρίτη συνέχισε να έχει **χαμηλό ύψος κατοικιών**.
 - ✓ *Ο Φίλιππος, θέλοντας να κατοικήσει στην πόλη, υποχρέωσε τους κατοίκους να διαθέτουν τις κατοικίες τους, τα διαμερίσματα των ψηλότερων ορόφων, στους βασιλικούς υπαλλήλους. Η απάντηση των κατοίκων ήταν η **συστηματική πλέον κατασκευή μονώροφων κατοικιών [...]**. Ο πολεοδομικός χαρακτήρας κατοικιών χαμηλού ύψους ενισχύθηκε και από ένα ακόμα γεγονός, την αντίδραση των αστικών μοναστηριών στις ψηλότερες κατοικίες που επέτρεπαν τα αδιάκριτα βλέμματα των περιοίκων στις αυλές των μονών. (Σιδηρόπουλος, 2015, 143-144)*

Προβιομηχανική περίοδος

- Προβιομηχανική περίοδος: η περίοδος **πριν από τη βιομηχανική επανάσταση** κατά τον 19ο αιώνα
- Κατά την περίοδο αυτή:
 - οι πόλεις ήταν ουσιαστικά **οικισμοί μικρής κλίμακας** και αποτέλεσαν τον **τόπο συγκέντρωσης του αγροτικού πληθυσμού**
 - οι πόλεις διαδραμάτισαν τον **ρόλο του φρουρίου** για την προστασία των κατοίκων τους
 - αναπτύχθηκαν **πολλές πόλεις-λιμάνια** εξαιτίας της αύξησης του εμπορίου
 - **αναπτύχθηκαν βιοτεχνικές δραστηριότητες** και συγκεντρώθηκαν εξειδικευμένες υπηρεσίες εντός των πόλεων
 - δημιουργήθηκε **ιεραρχία πόλεων με βάση το μέγεθός τους**
 - η **αστικοποίηση αυξήθηκε** σημαντικά
 - αυξήθηκαν οι **πόλεις-πρωτεύουσες**

(Πολύζος, 2023, 66-67)

Προβιομηχανική περίοδος

- **Βαθμός αστικοποίησης:**

- **Μεγάλη Βρετανία:** κατείχε τα περισσότερα αστικά κέντρα

- **Ηπειρωτική Ευρώπη:** δεν ήταν σημαντική η ανάπτυξη των πόλεων

Προβιομηχανική περίοδος

- Χαρακτηριστικό της προβιομηχανική πόλης: **ανάμειξη δραστηριοτήτων**
- Οι κυριότερες κοινωνικές ομάδες: η **ανώτερη τάξη** (μικρή ελίτ αποτελούμενη από γαιοκτήμονες και ευγενείς) και η **κατώτερη τάξη** (πολυπληθέστερη, παραγωγική μάζα κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων)
- Υπήρχαν και οι **εθνικές μειονότητες**: χρήσιμη ομάδα για τη λειτουργία της πόλης ωστόσο ήταν περιθωριοποιημένη
- Κατανομή των κοινωνικών ομάδων στο χώρο:
 - οι πλουσιότεροι διέμεναν στο αποκλειστικά δικό τους κέντρο,
 - η κατώτερη τάξη σε περιφερειακές περιοχές της πόλης
 - οι εθνικές μειονότητες κατοικούσαν σε απομονωμένες περιοχές, στα όρια της πόλης

(Knox & Pinch, 2009, 60-61)

Βιβλιογραφία

- ✓ Knox P. and Pinch S. (2009). *Κοινωνική γεωγραφία των πόλεων*, μτφ. Μαλούτας Θ. (επιμ.) κ.ά. Αθήνα: Σαββάλας, σσ. 59-62.
- ✓ Πολύζος, Σ. (2023). *Αστική Ανάπτυξη* (2η έκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σσ. 64.-71
- ✓ Σιδηρόπουλος, Γ. (2015). *Η πόλη στο χρόνο: Σημεία αναφοράς και προβολές στο σήμερα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σσ. 133-144.